

ศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการสร้างการจัดการพิพิธภัณฑ์ของวัดและชุมชนในล้านนา
THE STUDY IN BODY OF KNOWLEDGE AND TEMPLE AND COMMUNITIES
MUSEUMS MANAGEMENT PROCESS IN LANNA

บุษกร วัฒนบุตร *

Busakorn Watthanabut

ตระกุล จิตวัฒนการ *

Trakul Chitwatthankorn

วีโรจน์ หมั่นเทพ *

Wirote Muenthep

เกียรติ บุญโย *

Kiat Bunyapo

Corresponding Author E-mail: busaaiey2516@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาองค์ความรู้ในการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในชุมชนวัดน้ำจำ ตำบลร้องวัวแดง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่, วัดบ้านต๋อม ตำบลบ้านต๋อม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา และวัดบ้านก้อ ตำบลปากบ่อง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน 2) ศึกษากระบวนการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น 3) เสนอแนวปฏิบัติที่ดีในการจัดการพิพิธภัณฑ์วัดและชุมชนในล้านนา เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพที่ใช้เครื่องมือวิจัย ได้แก่ การศึกษาข้อมูลเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 16 รูปหรือคน ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ พิพิธภัณฑ์วัดและชุมชนในล้านนา เลือกกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีเลือกแบบเจาะจงจำนวน 3 พื้นที่ ได้แก่ วัดน้ำจำ วัดต๋อมกลาง และวัดบ้านก้อ

ผลการวิจัยพบว่า

1. องค์ความรู้ในการจัดการพิพิธภัณฑ์ของวัดน้ำจำ วัดต๋อมกลาง และวัดบ้านก้อ เกิดขึ้นจากการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ที่มีการศึกษาที่เกี่ยวเนื่องและถ่ายทอดองค์ความรู้ให้คนในท้องถิ่นได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่องและกระจายโอกาสการศึกษาสู่ชุมชน

2. กระบวนการจัดการพิพิธภัณฑ์ของวัดในล้านนา ได้แก่ การรับบริจาคสิ่งของที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ การรวบรวมบริวารของพระผู้ใหญ่ การรวบรวมคัมภีร์ ฝ้ายันต์ เครื่องมือทำมาหากิน การสร้างแบบจำลอง การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การกำหนดตารางผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์และผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้แก่ผู้ที่มาเยี่ยมชม โดยร่วมกันทำงานอย่างเป็นระบบที่ความคิดเห็นเป็นมติจากการประชุมร่วมกัน และบริหารจัดการในรูปของคณะกรรมการ

3. แนวปฏิบัติที่ดี ได้แก่ การให้ความรู้ความเข้าใจการจัดการพิพิธภัณฑ์ การจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ การจัดหมวดหมู่ของโบราณวัตถุ และการขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุด้วยการบันทึกเลขทะเบียนวัตถุ ชื่อวัตถุ หมวดหมู่ ประเภทวัสดุ ขนาด ปีพุทธศักราชที่สร้างผลงาน และภาพถ่าย

คำสำคัญ: องค์ความรู้, การจัดการ, พิพิธภัณฑ์ของวัดและชุมชน, ล้านนา

* สาขาการพัฒนารัฐกิจและทุนมนุษย์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยนวัตกรรมกรุงเทพ

Business and Human Capital Development, Faculty of Liberal Arts, North Bangkok University

ABSTRACT

The objectives of this research article were: 1) to study the body of knowledge of local management of Wat Nam Jam, Wat Ban Tom, and Wat Ban Kong 2) to study the management process of local museums 3) to propose the best practices for managing museums of temples and communities in Lanna. This research was qualitative using research tools, including a study of documentary data and in-depth interviews with 16 key informants. The museums of the temples and communities in Lanna were used. Wat Nam Jam, Wat Ban Tom, and Wat Ban Kong were selected by purposive sampling.

The results of this research found that:

1. the body of knowledge in managing the museums of Wat Nam Jam, Wat Ban Tom, and Wat Ban Kong arises from developing the temple as a learning center with an education that supports and transfers knowledge to the local people.

2. The museum management process of Lanna temples is accepting donations of items worth conservation, collecting monks' belongings, collecting scriptures, Yantra cloth, livelihood tools, model making. There is a cultural tourism network, scheduling the museum curator, and transferring knowledge to visitors by working together systematically, which is a resolution from a joint meeting and managed in the form of a board.

3. There are good practices, including providing knowledge and understanding of museum management, systematically storing data, categorizing antiques, and registering antiques by recording object registration numbers, object names, categories, Type of material, size, year of creation, and photographs.

Keywords: Body of knowledge, Management, Museums of temple and communities, Lanna

บทนำ

พิพิธภัณฑ์วัดและชุมชนนับว่าเป็นสถานที่สำหรับการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน ก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่เพิ่มพูนความรู้ ทักษะ และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ทำให้มีความคิดกว้างขวาง และเข้าใจในเอกลักษณ์อัตลักษณ์ของตนเอง หากชุมชนใดมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจะทำให้คนในชุมชนเป็นคนมีเหตุมีผลและร่วมกันพัฒนาชุมชนโดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นไม่ใช่แหล่งเรียนรู้เฉพาะคนในชุมชนเท่านั้นได้ถูกยกระดับและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ผู้คนนอกชุมชนสามารถเข้ามาเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมของชุมชนนั้นได้ ปัจจุบันมีการส่งเสริมให้พิพิธภัณฑ์เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นจุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ (ฐาปกรณ์ ทองคำนุช และคณะ, 2564)

การจัดการพิพิธภัณฑ์วัดและชุมชนได้มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนอันประกอบไปด้วยการทำ ความเข้าใจความหมาย การเรียนรู้ของชุมชน องค์ประกอบของการจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน การรวมตัวกันร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสรุปบทเรียน และร่วมรับผลการกระทำ (วิชิต วัชร งามละม่อม, 2558) เพื่อสนองต่อสถานการณ์ที่มีซอฟต์แวร์ (Soft power) ที่เป็น

อิทธิพลที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางความคิด ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมหรือคล้อยตาม ด้วยการดึงดูดความสนใจและการโน้มน้าวเป็นพลังขับเคลื่อนสังคม

ภารกิจหนึ่งของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน คือ ความร่วมมือด้านสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งประเทศสมาชิกต่างมีจุดเด่นและรากฐานที่เชื่อมโยงกัน รวมถึงสถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติร่วมกับหลายหน่วยงานจัดงานประชุมวิชาการด้านพิพิธภัณฑ์ระดับนานาชาติ (Museum forum 2016) เมื่อปี พ.ศ. 2559 มีผู้เชี่ยวชาญด้านพิพิธภัณฑ์ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ร่วมแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และกระบวนการทำงานด้านพิพิธภัณฑ์ โดยมุ่งส่งเสริมให้ผู้ที่เกี่ยวข้องในวงการพิพิธภัณฑ์ไทยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีโอกาสเปิดโลกทัศน์การสร้างสรรค์ต่อยอดการพัฒนาองค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ รวมถึงการปรับบทบาทของพิพิธภัณฑ์ไทยให้มีความเชื่อมโยงกับสังคมมากขึ้น เพื่อเป็นแรงผลักดันให้เกิดการขับเคลื่อนพิพิธภัณฑ์ในยุคปัจจุบันมากไปกว่าเป็นเพียงการรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน รวมไปถึงการขยายบทบาทสู่การพัฒนาการศึกษาของประชาชน และสร้างพิพิธภัณฑ์ไทยให้มีกระบวนการถ่ายทอดประสบการณ์อันหลากหลาย มีความน่าสนใจ ทันสมัย และสามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งมีผลต่อการนำไปสู่การสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้อย่างยั่งยืน

ในขณะที่การอนุรักษ์และการเรียนรู้วัฒนธรรมมีการขยายการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมกับการสื่อสารในโลกยุคดิจิทัลผ่านอุปกรณ์เคลื่อนที่และเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อตอบสนองวิถีชีวิตของคนในยุคศตวรรษที่ 21 ซึ่งสะท้อนมุมมองว่าเทคโนโลยีจะเข้าเต็มเต็มพื้นที่ของความไม่เท่าเทียม ช่วยเปิดโอกาสให้คนสามารถเข้าถึงมรดกทางวัฒนธรรมและศิลปะจากทั่วทุกมุมโลกได้ทุกที่ทุกเวลา ช่วยลดข้อจำกัดทางกายภาพของพิพิธภัณฑ์เพียงอาศัยปลายนิ้วสัมผัส การประยุกต์ใช้วัฒนธรรมไว้รูปสู่กระบวนการขับเคลื่อนพิพิธภัณฑ์ที่มุ่งให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการเก็บรวบรวมฐานข้อมูลวัฒนธรรมไว้รูป อาทิ นิทาน ตำนาน ประเพณี พิธีกรรม ฯลฯ (ศุภวัทย์ พลายน้อย, 2556) ตลอดจนมีส่วนร่วมในการกำหนดเนื้อหา วิธินำเสนอ การนำชม อันก่อให้เกิดการสร้างอัตลักษณ์ และความภาคภูมิใจในตนเอง รวมไปถึงการสร้างบทบาททางสังคมของพิพิธภัณฑ์ในฐานะองค์กรที่จะช่วยเหลือชุมชนให้สามารถเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลง รวมถึงช่วยสร้างความเป็นพลเมือง สะท้อนอัตลักษณ์ร่วมของกลุ่ม การปกป้องคุ้มครอง และการให้การศึกษาเรื่องมรดกทางวัฒนธรรมที่มุ่งสร้างพื้นฐานความเข้าใจและความเป็นชาติให้กับเยาวชนตั้งแต่วัยเด็ก (สมลักษณ์ เจริญพจน์ และคณะ, 2547)

ประเทศไทยมีพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้กระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาค พบว่า เฉพาะพิพิธภัณฑ์ในล้านนาเมื่อรวมข้อมูลจากทั้ง 8 จังหวัดในภาคเหนือมีมากถึง 316 แห่ง (ศุภวัทย์ พลายน้อย, 2564) หากได้รับการผลักดันและพัฒนาองค์ความรู้และกระบวนการให้กับผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์และผู้เกี่ยวข้องให้มีกรอบแนวคิดการทำงานที่สร้างสรรค์ที่พร้อมปรับตัวตามความเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีย่อมส่งผลให้เกิดการพัฒนากระบวนการจัดการและดำเนินงานที่ตีร่วมกับการสร้างเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ ส่งเสริมการเรียนรู้ พัฒนาทักษะ และคุณภาพชีวิต ย่อม

นำมาซึ่งการอนุรักษ์รักษาพัฒนาจนนำไปสู่การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ มุ่งองค์ความรู้ที่โดดเด่น มีการจัดการชุมชนที่ดีและเป็นชุมชนที่พึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

จากที่กล่าวมาข้างต้นนั้นผู้วิจัยเห็นว่า บทความวิจัยนี้จะนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้าความรู้และกระบวนการสร้างการจัดการพิพิธภัณฑ์วัดและชุมชนในล้านนาอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรทางศิลปวัฒนธรรม และโบราณวัตถุในท้องถิ่นให้เป็นมรดกให้ชนรุ่นหลังสืบไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาค้นคว้าความรู้ในการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในชุมชนวัดน้ำจ้ำ ตำบลร่องวัวแดง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่, วัดบ้านต๋อม ตำบลบ้านต๋อม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา และ วัดบ้านก้อ ตำบลปากบ่อง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน
2. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น
3. เพื่อเสนอแนวปฏิบัติที่ดีในการจัดการพิพิธภัณฑ์วัดและชุมชนในล้านนา

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวินิจฉัยครั้งนี้ มีขั้นตอนในการศึกษา ดังนี้

1. วิธีการวิจัย ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้เครื่องมือวิจัย ได้แก่ การศึกษาข้อมูลเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 16 รูปหรือคน ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured interview) มีลักษณะเป็นคำถามแบบปลายเปิด เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ซึ่งประกอบไปด้วยผู้บริหาร ผู้จัดการ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้ เป็นผู้ที่มีส่วนในการดูแลพิพิธภัณฑ์ เป็นผู้ที่มีความรู้ด้านการพัฒนาพิพิธภัณฑ์วัดและชุมชนด้วยระบบอิเล็กทรอนิกส์ และเป็นบุคคลที่มีส่วนในการบริหารจัดการภูมิปัญญาและวัฒนธรรมในชุมชนวัดน้ำจ้ำ ตำบลร่องวัวแดง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่, วัดบ้านต๋อม ตำบลบ้านต๋อม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา และ วัดบ้านก้อ ตำบลปากบ่อง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน
2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ผู้จัดการและผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์วัดและชุมชนในล้านนาจำนวน 16 รูปหรือคน เลือกกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีเลือกแบบเจาะจง คือ วัด 3 แห่งในล้านนา ซึ่งเป็นสถานที่ที่เป็นแหล่งรวบรวมโบราณวัตถุที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ วัดน้ำจ้ำ ตำบลร่องวัวแดง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่, วัดต๋อมกลาง ตำบลบ้านต๋อม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา และ วัดบ้านก้อ ตำบลปากบ่อง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน

สรุปผลการวิจัย

1. องค์ความรู้ในการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น พบว่า จากการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มเฉพาะกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญในแต่ละพื้นที่ของวัดที่เป็นพื้นที่การวิจัยที่มีการจัดตั้ง

พิพิธภัณฑ์ในวัด ได้แก่ วัดน้ำจ้ำ วัดบ้านต้อม และ วัดบ้านก้อง พบว่าทั้ง 3 วัดในชุมชนมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการจัดการเรื่องราวของพิพิธภัณฑ์ในแต่ละแห่ง ด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

1.1 วัดน้ำจ้ำ ตำบลร่องวัวแดง อำเภอสนักำแพง จังหวัดเชียงใหม่ จากการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้วยการรวบรวมโบราณวัตถุที่นำมาจัดแสดงที่แสดงถึงวิถีชีวิตในชุมชน โดยเฉพาะเครื่องบริวารของครุบาแก้ว หรือหลวงปู่พระครูแก้ว ชยเสโน อดีตเจ้าอาวาสวัดน้ำจ้ำ ในปี พ.ศ. 2508 ได้เคยชักชวนศรัทธาญาติโยมในการสร้างถาวรวัตถุไว้เพื่อให้ระลึกถึงพระพุทธศาสนา เป็นศูนย์รวมทางจิตใจของคนในชุมชน เป็นสิ่งของที่มีคุณค่าต่อความรู้สึกความทรงจำของชุมชนและผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชม โดยของใช้ของครุบาแก้วจะเป็นสื่อเพื่อเล่าถึงเรื่องราวพลังศรัทธาในการพัฒนาชุมชน เมื่อท่านครุบาแก้วมรณภาพในปี พ.ศ. 2553 พระครูพิศาลเจติยารักษ์ เจ้าอาวาสได้ทำการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้พิพิธภัณฑ์ เป็นอาคาร 2 ชั้น เนื้อที่ 160 ตารางเมตร เพื่อเป็นสถานที่จัดแสดงของเก่าแก่โบราณในแต่ละยุคสมัย ซึ่งจะมีทั้งของมีค่าและสิ่งของเครื่องใช้ของคนในชุมชน โดยโบราณวัตถุที่นำมาจัดแสดงบางส่วนเป็นของที่มีอยู่ในวัด รวมทั้งที่รวบรวมจากศรัทธาญาติโยม พิพิธภัณฑ์ได้มีการพัฒนาจากศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเล็กตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 และโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และชมรมผู้สูงอายุในชุมชน ซึ่งภายในพิพิธภัณฑ์จะมีองค์ความรู้เกี่ยวกับเครื่องดนตรี เครื่องทองเหลือง อาวุธ เครื่องใช้ในการประกอบอาชีพทางการเกษตร คัมภีร์ใบลาน เครื่องปั้นดินเผา เครื่องใช้ในครัวเรือน พระเครื่องบูชา พระเหรียญ

ภาพที่ 1 พระครูพิศาลเจติยารักษ์ เจ้าอาวาสวัดน้ำจ้ำ ตำบลร่องวัวแดง อำเภอสนักำแพง จังหวัดเชียงใหม่ (15 กุมภาพันธ์ 2565)

จากที่กล่าวมาข้างต้นการจัดการพิพิธภัณฑ์ของวัดน้ำจ้ำมุ่งประเด็นเรื่องการศึกษาสร้างองค์ความรู้ในชุมชนอันเป็นวัฒนธรรมประเพณีในภาคเหนือ เรียนรู้ขนบธรรมเนียมที่ดั้งเดิมทั้งทางวัฒนธรรม วิถีชีวิต พิธีกรรม ความเชื่อ ภาษา การแต่งกาย การละเล่นพื้นบ้าน และอาหาร ฯลฯ นับเป็นกิจกรรมที่มีการปฏิบัติสืบเนื่องกันมาอย่างยาวนานในล้านนา ดินแดนแห่งความ

หลากหลายทางประเพณีและวัฒนธรรมที่มีความน่าสนใจไม่น้อยไปกว่าภาคอื่นของไทย เพราะเป็นเมืองที่เต็มไปด้วยเสน่ห์มนต์ขลังที่ชวนให้น่าเรียนรู้

1.2 วัดบ้านต๋อม ตำบลบ้านต๋อม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา พบว่า การจัดการพิพิธภัณฑ์ของวัดมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้วยการรวบรวมโบราณวัตถุมาจัดแสดงวิถีชีวิตของชุมชน อันเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นระเบียบแบบแผนที่กำหนดพฤติกรรมในแต่ละสถานการณ์ที่คนในสังคมยึดถือปฏิบัติสืบกันมา ซึ่งวิถีชีวิตที่หลากหลายถูกหลอมรวมประสานกลมกลืนเป็นหนึ่งเดียวกัน อาจมีแตกต่างกันไปบ้างตามความนิยมเฉพาะท้องถิ่นที่พัฒนาตามยุคสมัย

พิพิธภัณฑ์วัดบ้านต๋อมได้รับการดูแลโดยเจ้าอาวาสซึ่งเป็นบุคคลที่ชุมชนให้ความเชื่อถือ โดยสิ่งของที่อยู่ในพิพิธภัณฑ์เป็นของที่ศรัทธาประชาชนกว่า 200 หลังคาเรือนในชุมชนนำมาถวายเพื่อรวบรวมและจัดตั้งเป็นแหล่งเรียนรู้ของคนในชุมชน อาทิเช่น ผ้ายันต์ยักษ์ มีความเก่าแก่กว่า 200 ปี โดยมีรายการบางอันมาถ่ายทำ หนังสือพิมพ์ไทยรัฐนำไปเผยแพร่ออกสื่อ ซึ่งเป็นการถ่ายทอดคติความเชื่อเรื่องจักรวาล แนวคิดดังกล่าวได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาฮินดู โดยเนื้อหาหลักของแนวคิดนี้เป็นคติในการสร้างความสมดุลระหว่างโลกมนุษย์กับจักรวาล โดยเชื่อว่าหากจักรวาลเล็กที่หมายถึงโลกเกิดความสมดุลกับจักรวาลใหญ่แล้วจะเกิดความอุดมสมบูรณ์และความสงบสุขขึ้นในโลกมนุษย์ ดังนั้นจึงออกแบบให้ผังวัดหรือศาสนสถานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสอันเป็นตัวแทนของความสมดุลและยังมีการรวบรวมเครื่องมือเครื่องใช้ในการดำเนินชีวิตสอดแทรกการรักษาวัฒนธรรมความเป็นล้านนา

ภาพที่ 2 ผ้ายันต์ยักษ์ วัดบ้านต๋อม ตำบลบ้านต๋อม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา (29 มีนาคม 2565)

1.3 วัดบ้านก้อ ตำบลปากบ่อ อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้วยการรวบรวมวัตถุ โดยสิ่งของที่อยู่ในพิพิธภัณฑ์เป็นการรวบรวมของครูบาเสาร์ ทั้งพระพุทธรูป หีบธรรม คัมภีร์โบราณ โดยพระพุทธรูปสำคัญ คือ พระพุทธรูปที่ถูกขุดพบจากเวียง

ภาคกลาง มีประชาชนถิษจักรยานมาเร่ขายเป็นพระพุทธรูปที่เป็นองค์สีดำเนื้อทองสัมฤทธิ์ แล้วครอบครัวมีความหวังแทนที่จะรักษาพระพุทธรูปนี้ไว้เป็นของคู่บ้านคู่เมืองในวัดบ้านก้อง จึงสละสมณศักดิ์เพื่อให้เวลากับการดูแลพระพุทธรูปนี้ ทุกวันที่ 20 เมษายนของทุกปีจะมีประเพณีสงกรานต์น้ำพระในชุมชนวัดบ้านก้อง ซึ่งครอบคลุมไปถึง 3 ตำบลมากกว่า 1,000 หลังคาเรือน ปัจจุบันมีการดูแลบริหารจัดการโดยเจ้าอาวาสพระครูโกวิทธรธวาที ผศ.ดร. มีเป้าหมายให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะ บวร คือ บ้าน วัด และโรงเรียน ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ร่วมคิดร่วมทำในท้องถิ่น

ภาพที่ 3 พระพุทธรูป วัดบ้านก้อง ตำบลปากบ่อง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน
(14 มีนาคม 2565)

2. กระบวนการจัดการพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มเฉพาะกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่าทั้ง 3 วัดในชุมชนมีการจัดกระบวนการจัดการพิพิธภัณฑสถานแต่ละแห่งในชุมชนด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

2.1 วัดน้ำจ้ำ พบว่า มีกระบวนการจัดการพิพิธภัณฑสถานวัดและชุมชน ประกอบด้วย 1) มีการรับบริจาคสิ่งของที่ชุมชนเห็นว่าควรค่าแก่การอนุรักษ์ สร้างเป็นแนวทางให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ อาทิเช่น เครื่องใช้ เครื่องครัวในชุมชน 2) วัดได้มีการรวบรวมบริหารครุบาแก้ว ซึ่งเป็นข้าวของเครื่องใช้ของครุบาแก้วในขณะที่มีชีวิต 3) วัดมีการรวบรวมคัมภีร์และเก็บรักษาให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ค้นคว้าหาความรู้ และอนุรักษ์จัดเก็บอย่างเป็นหมวดหมู่ 4) วัด

ได้มีการสร้างแบบจำลองโมเดลต่าง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงวิถีการดำรงชีวิตในชุมชน อาทิเช่น การทำครัว การทำนา ทำไร่ และการประกอบพิธีกรรม 5) วัดร่วมกับชุมชนสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้วยการนำนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติมาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์โดยมีการเรียกเก็บค่าใช้จ่าย เห็นได้ว่าพิพิธภัณฑ์ของวัดน้ำจ้ำ มีกระบวนการจัดการแบบมีส่วนร่วม สร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ สร้างการจัดการผ่านการท่องเที่ยว การมีศูนย์โฮมสเตย์โดยมีชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการ มีผู้จัดการดูแลพิพิธภัณฑ์ คนในชุมชนเล่าเรื่องได้ วัดมีรายได้จากการท่องเที่ยว และมีการจัดระบบระเบียบโดยมีหน่วยงานทางการศึกษาเข้าร่วมพัฒนาให้การสนับสนุนทางวิชาการ

2.2 วัดบ้านต้อม พบว่า กระบวนการจัดการพิพิธภัณฑ์วัดบ้านต้อมมีการสร้างอาคารขึ้นเพื่อรวบรวมสิ่งของโดยเจ้าอาวาสและไวยาวัจกร โดยมีวิธีการดังนี้ 1) วัดได้มีการรวบรวมผ้ายันต์ซึ่งเป็นของที่มีคุณค่าของชุมชนที่เกิดจากการส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น และเกิดจากการเขียนในเชิงศิลปะของช่างฝีมือในหมู่บ้าน 2) วัดมีการรวบรวมเครื่องมือทำมาหากินเก็บรักษาให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์ เพื่อให้คนรุ่นหลังมาค้นคว้าหาความรู้ และอนุรักษ์ จัดเก็บอย่างเป็นหมวดหมู่ พิพิธภัณฑ์วัดบ้านต้อมมีการสร้างการจัดการผ่านประเพณีความเชื่อในชุมชนในงานเทศกาลประเพณี ส่วนกระบวนการในการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนนั้น เจ้าอาวาสจะเป็นผู้จัดการอย่างเป็นเอกเทศ มีความพยายามที่จะสร้างการเรียนรู้ให้เยาวชนด้วยการสร้างมัคคุเทศก์น้อยเพื่อร่วมกันเผยแพร่องค์ความรู้ในวัด แต่ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควรเนื่องจากมีขั้นตอน มีความซับซ้อนในการดำเนินงาน ในทำนองเดียวกันการแต่งตั้งคณะกรรมการการบริหารพิพิธภัณฑ์จะดำเนินการและการอำนวยความสะดวกจากเจ้าอาวาส มีคณะศรัทธา ผู้นำชุมชนมาเป็นพลังในการสนับสนุนวัด รวมไปถึงการยื่นจดลิขสิทธิ์ในผ้ายันต์ยักษ์ที่บรรจุด้วยอักษรล้านนา ขอมในช่วงเวลาถัดไป

2.3 วัดบ้านก้อง พบว่า กระบวนการจัดการพิพิธภัณฑ์วัดบ้านก้องมีการสร้างอาคารเพื่อรวบรวมสิ่งของ โดยมีการจัดการพิพิธภัณฑ์ด้วยการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ด้วยการรวบรวมสิ่งของ จัดระบบแบ่งพื้นที่ในการจัดเก็บพระพุทธรูป หีบธรรม โดยเจ้าอาวาสและพระสงฆ์ แต่ยังไม่พบการบันทึกประวัติของพระพุทธรูปต่าง ๆ มีเพียงการฟังจากการเล่าเรื่องผ่านมุขปาฐะของพ่อกำนัน พ่อหลวง ผู้ใหญ่ที่เป็นคนเก่าแก่ในชุมชน ในการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์มีความต้องการให้ชุมชนเข้ามีส่วนร่วมในการวางแผนการจัดการพิพิธภัณฑ์ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ ความเป็นมาของชุมชน ซึ่งปัจจุบันมีเพียงการจัดการให้ชุมชนเห็นเป็นต้นแบบ มีกระบวนการดังนี้ 1) รับบริจาคสิ่งของที่มีค่าที่จะนำมาเป็นความรู้สะท้อนถึงวิถีชีวิตของชุมชน 2) การประชุมร่วมกันในการบริหารจัดการ 3) การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในประเด็นการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ 4) การสรรหาบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในการถ่ายทอดองค์ความรู้แก่คนรุ่นหลังและผู้ที่มาเยี่ยมชม 5) การถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่เยาวชน 6) การจัดตารางให้สามเณรดูแลพิพิธภัณฑ์เมื่อมีผู้มาเยี่ยมชม

3. แนวปฏิบัติที่ดีในการจัดการพิพิธภัณฑ์วัดและชุมชนในล้านนา พบว่า มีการสร้างแนวทางการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์เป็นอย่างดี มีความร่วมมือกันระหว่างบ้านและวัด ซึ่งผู้วิจัยได้ร่วมกันสร้างแนวทางในการสร้างองค์ความรู้ดังนี้

แนวทางที่ 1 การให้ความรู้ความเข้าใจการจัดการพิพิธภัณฑ์แก่คนในชุมชน คือ พิพิธภัณฑ์วัดและชุมชนทั้ง 3 แห่ง สร้างแนวทางการจัดการองค์ความรู้ผ่านการจัดเสวนากลุ่มย่อย การจัดเก็บข้อมูลของสิ่งของในพิพิธภัณฑ์ให้มีระบบระเบียบด้วยการบันทึกรายละเอียดของโบราณวัตถุ สิ่งของมีค่า ข้าวของเครื่องใช้ ด้วยการบันทึกเลขทะเบียนวัตถุ ชื่อวัตถุ หมวดหมู่ ประเภทวัสดุ ขนาด ปีพุทธศักราชที่สร้างผลงานชิ้นนั้น และภาพถ่าย ผ่านการประชุมสัมมนา การให้ความรู้แก่คนในชุมชน การเปิดรับเยาวชนในโรงเรียนเข้าทัศนศึกษา และขอความร่วมมือสถาบันการศึกษาจัดทำระบบและกลไกให้ครบวงจรตามกระบวนการ

แนวทางที่ 2 การจัดหมวดหมู่สิ่งของภายในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ด้วยการสร้างแนวทางการจัดหมวดหมู่ของพิพิธภัณฑ์ การบันทึกข้อมูลสิ่งของแต่ละชิ้น สร้างหมวดหมู่ การจัดการระบบทะเบียนโบราณวัตถุ เพื่อความเป็นระบบและง่ายต่อการบริหารจัดการ สะดวกในการค้นหาข้อมูล และรักษาโบราณวัตถุ โดยจัดหมวดหมู่ตามประเภทของสิ่งของที่อยู่ภายในพิพิธภัณฑ์ แบ่งตามประเภทของวัตถุ เช่น หมวดพระพุทธรูป หมวดเครื่องใช้ หมวดวิถีชีวิต โดยสร้างเลขนหัสโบราณวัตถุและสิ่งของ บันทึกข้อมูลสถานที่ตั้งของวัด และประวัติความเป็นมา

แนวทางที่ 3 แนวทางการขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุ พบว่า มีการขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุ ซึ่งองค์ประกอบข้อมูล ดังนี้ 1) บัตรทะเบียนวัตถุ พิพิธภัณฑ์ และที่ตั้ง 2) ข้อมูลทั่วไป เช่น ชื่อวัตถุ เลขลำดับ หมวดหมู่ ประเภท ลักษณะทางกายภาพ 3) การบันทึกข้อมูล เช่น ชื่อของผู้บันทึก วันที่บันทึกข้อมูล ชื่อผู้บันทึกภาพ รหัสของภาพถ่าย สถานที่จัดเก็บวัตถุ 4) คำอธิบายวัตถุ เช่น แหล่งที่มา ผู้เรียบเรียงข้อมูลโบราณวัตถุ วันที่เรียบเรียงข้อมูล

อภิปรายผลการวิจัย

1. องค์ความรู้ในการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น พบว่า พิพิธภัณฑ์ทั้ง 3 แห่งมีความสำคัญต่อชุมชนในแต่ละท้องถิ่นตามวิถีความเป็นมาของตน มีจุดแข็งอยู่ที่การรวบรวมองค์ความรู้ที่เป็นเอกลักษณ์ สอดคล้องกับทฤษฎีการจัดการความรู้ ซึ่งเป็นการรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในองค์กร ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคล หรือเอกสาร มาพัฒนาให้เป็นระบบ เพื่อให้ทุกคนในองค์กรสามารถเข้าถึงความรู้ และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ รวมทั้งปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีการแสดงวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจ และความสามัคคีในชุมชนที่คนทุกเพศทุกวัยมาทำกิจกรรมร่วมกัน ช่วยกันอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและส่งเสริมการท่องเที่ยว เป็นแหล่งเรียนรู้ที่รวบรวมองค์ความรู้ภายในชุมชนท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น ทั้งองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนา องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น และองค์ความรู้ด้านการจัดการชุมชนและเรียนรู้แนวปฏิบัติที่ดีในการจัดการตนเองตามวิถีของชุมชนที่พร้อมสำหรับการพัฒนาให้เป็นทั้งแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวไปพร้อมกัน ซึ่งสอดคล้องกับไกรสิทธิ์ วิไลเลิศ (2556)

ที่ศึกษาเรื่อง การจัดการพิพิธภัณฑสถานวัดเขตพื้นที่จังหวัดชลบุรี พบว่า พิพิธภัณฑสถานวัดมีทรัพยากรอยู่ครบ ทั้งสภาพแวดล้อมที่สวยงาม เป็นแหล่งประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาพื้นบ้าน ในส่วนของการจัดการงานด้านพิพิธภัณฑสถานนั้น พบว่า การแสดงวัตถุดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี ในขณะที่ข้อจำกัดนั้นจะเป็นการที่พิพิธภัณฑสถานบางแห่งยังจัดการด้วยบุคคลคนเดียว ได้แก่เจ้าอาวาสเท่านั้น จึงยังไม่ก่อให้เกิดการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ได้อย่างชัดเจน

2. กระบวนการจัดการพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น พบว่า พิพิธภัณฑสถานทั้ง 3 แห่งมีกระบวนการอนุรักษ์โบราณวัตถุด้วยการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานเพื่อจัดเก็บสิ่งของ มีกระบวนการสร้างทะเบียน และเก็บรายละเอียด โดยผ่านการสนับสนุนจากสถาบันการศึกษาด้วยมีการอบรมให้ความรู้ในการจัดการพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นให้กับผู้ดูแลพิพิธภัณฑสถาน และผู้เกี่ยวข้องในแต่ละวัด เพื่อเตรียมการสำหรับการมีเจ้าหน้าที่ผู้ดูแลรับผิดชอบ สร้างเครือข่าย แล้วร่วมกันพัฒนาพิพิธภัณฑสถานเชิงบูรณาการให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับปราชญ์ คำภักดี (2561) ที่ศึกษาเรื่องการจัดการพิพิธภัณฑสถาน วัดกลางโสมน บ้านค้อ ตำบลลำห้วยหลวง อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ พบแนวทางการแก้ปัญหาที่ประกอบด้วย 1) นำคนนอกเข้ามาสร้างความเปลี่ยนแปลง และกระตุ้นให้ชาวบ้านสำนึกรักและมีส่วนร่วมในการจัดการพิพิธภัณฑสถาน 2) จัดอบรมให้ความรู้เรื่องแนวทางการจัดการพิพิธภัณฑสถานอย่างรอบด้านจากนักวิชาการ 3) ศึกษาดูงานพิพิธภัณฑสถานวัดที่ประสบความสำเร็จเพื่อให้เกิดแรงบันดาลใจในการฟื้นฟูพิพิธภัณฑสถานของชุมชน

3. แนวปฏิบัติที่ดีในการจัดการพิพิธภัณฑสถานวัดและชุมชนในล้านนา พบว่า มีแนวทางในการสร้างองค์ความรู้และการจัดการพิพิธภัณฑสถานวัดและชุมชน ดังนี้ 1) การให้ความรู้ความเข้าใจการจัดการพิพิธภัณฑสถาน สร้างแนวทางการจัดการองค์ความรู้ผ่านการจัดเสวนากลุ่มย่อย การจัดเก็บข้อมูลของสิ่งของในพิพิธภัณฑสถานอย่างเป็นระบบระเบียบ 2) สร้างแนวทางการจัดหมวดหมู่ของพิพิธภัณฑสถานวัดและชุมชน ด้วยการบันทึกข้อมูลสิ่งของแต่ละชิ้น สร้างหมวดหมู่ในการจัดการระบบทะเบียนโบราณวัตถุของพิพิธภัณฑสถาน 3) ขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุของพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น ซึ่งจะทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนสร้างและการแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นกระบวนการสร้างกติการะเบียบข้อบังคับ เป็นสร้างกฎระเบียบอันเป็นการอนุรักษ์โบราณวัตถุของพิพิธภัณฑสถานชุมชนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับคาเมร่า เจราหวัง (2563) ที่ศึกษาเรื่อง การจัดการพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมและพัฒนาชุมชน กรณีศึกษา พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นชุมชนพบพบว่า พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นไม่ได้เป็นเพียงแค่สถานที่เก็บรักษาโบราณวัตถุตั้งโกดังเก็บของของชุมชนท้องถิ่นเพียงอย่างเดียว แต่พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นยังสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีค่าให้แก่ชุมชนได้ เพื่อให้คนในชุมชนสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ได้สะดวกมากขึ้น รวมไปถึงศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมา และรากเหง้าสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนของตนเอง อีกทั้งพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นยังเป็นพื้นที่ที่คนในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ เป็นพื้นที่ที่จะเปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนเข้ามาแลกเปลี่ยน ทำกิจกรรม และช่วยส่งเสริมการพัฒนาชุมชนอย่างรอบด้านได้

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่องศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการจัดการพิพิธภัณฑวัดและชุมชนในล้านนานั้น ก่อให้เกิดองค์ความรู้ในการจัดการพิพิธภัณฑที่ท้องถิ่นของพิพิธภัณฑวัดและชุมชนในล้านนา

องค์ความรู้ที่เกิดจากการศึกษาพิพิธภัณฑทั้ง 3 แห่ง พบว่า พิพิธภัณฑทั้ง 3 แห่ง มีการรวบรวมองค์ความรู้ที่เป็นเอกลักษณ์ของตัวเอง ทั้งองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนา องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญา ความเชื่อ วัฒนธรรม วิถีชีวิต และองค์ความรู้ด้านการจัดการชุมชน เมื่อได้จัดกลุ่มองค์ความรู้ใหม่ พบว่า มีองค์ความรู้ 3 กลุ่มคือ 1) วัตถุที่ทำการอนุรักษ์ 2) การได้มาของวัตถุ และ 3) การออกแบบทางสถาปัตยกรรม

องค์ความรู้	วัดน้ำจำ	วัดบ้านต๋อม	วัดบ้านก้อ
วัตถุที่ทำการอนุรักษ์	บริขารครุบาแก้ว คัมภีร์ เหรียญ ธนบัตร เครื่องใช้ อุปกรณ์ดำเนินชีวิต	ยันต์ เครื่องใช้ประจำวัน	พระพุทธรูป ที่บธรรม คัมภีร์โบราณ
การได้มาของวัตถุ	การบริจาค	การรวบรวมของเจ้า อาวาสและการบริจาค	การรวบรวมของเจ้า อาวาสและการบริจาค
การออกแบบทางสถาปัตยกรรม	จัดพื้นที่ของพิพิธภัณฑเป็นส่วน		

ตารางที่ 1 องค์ความรู้ในการจัดการพิพิธภัณฑที่ท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะ

1. ควรนำแนวปฏิบัติที่ดีในการจัดการพิพิธภัณฑวัดและชุมชนในล้านนาไปสร้างนโยบายร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เพื่อวางแผนการทำงานเชิงบูรณาการที่ก่อให้เกิดการเชื่อมโยงในการพัฒนาทรัพยากรที่มีอยู่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ยั่งยืนต่อไป

2. ควรยกระดับพัฒนาพิพิธภัณฑที่ท้องถิ่นสู่การเป็นพิพิธภัณฑออนไลน์บนระบบอิเล็กทรอนิกส์ที่สามารถเข้าถึงได้จากทุกที่ทุกเวลา เพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต และขยายเครือข่ายเชิงบูรณาการกับพิพิธภัณฑทั่วทั้งประเทศไทย

แหล่งอ้างอิง

- ไกรสิทธิ์ วิไลเลิศ. (2556). การจัดการพิพิธภัณฑวัด เขตพื้นที่จังหวัดชลบุรี เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งการเรียนรู้ [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ไม้ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยบูรพา.
- คาเมร่า เจราหวัง. (2563). การจัดการพิพิธภัณฑที่ท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมและพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาพิพิธภัณฑที่ท้องถิ่นชุมชนละหาร [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ไม้ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

74 วารสารปัญญา ปีที่ 30 ฉบับที่ 1 (มกราคม - เมษายน 2566)

- ฐาปกรณ์ ทองคำนุช, เกษวดี พุทธภูมิพิทักษ์, และอรวรรณ ศิริสวัสดิ์ อภิขยกุล. (2564). การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทยด้วยแนวคิดพิพิธภัณฑ์จุดหมายปลายทาง. *วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์*, 15(1), 38-52.
- ปราชญ์ คำภักดี. (2561). การจัดการพิพิธภัณฑ์อีสานวัดกลางโสมน บ้านค้อ ตำบลลำห้วยหลวง อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์. *วารสารวิชาการพระจอมเกล้าพระนครเหนือ*, 7(1), 44-55.
- วชิรวัชร งามละม่อม. (2558). *ทฤษฎีการมีส่วนร่วม*. สถาบันวิชาการไทยวิจัยพัฒนาการจัดการ TRDM.
- ศุภวัลย์ พลายน้อย. (2556). *นวัตวิถีวิทยาการถอดบทเรียนและการสังเคราะห์องค์ความรู้*. พีเออีพีริง.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. (2564). *1,600 พิพิธภัณฑ์ในประเทศไทย*. ฐานข้อมูลพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทย. <https://db.sac.or.th/museum>
- สมลักษณ์ เจริญพจน์ และคณะ. (2547). *คู่มือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น*. กราฟิคฟอรัมแมท ไทยแลนด์.